

Akademide Kadınlar: Yükseköğrenime Giriş ve Kariyerde İlerleme

Women in the Academy: Access to Higher Education and Career Advancement

Nurşen Adak*

Öz Eğitimin temel haklardan biri olarak kabul edildiği günümüzde eğitimde geçen süre geçmişe oranla arttığı gibi kadınların yükseköğrenime giriş ve akademik kariyerde ilerleme talepleri de artmaktadır. Bu çalışmada kadınların akademiye öğrenci ve akademisyen olarak girişleri, akademik çalışma alanlarının cinsiyet temelli ayrışıp ayrışmadığı ve akademik kariyerde ilerleme süreçlerinin araştırılması amaçlanmaktadır.

Çalışmada kullanılan öğrenci ve akademisyenlere ilişkin veriler YÖK ve TÜİK'ten elde edilmiştir. Yükseköğrenim görenlerin %46'sını kadınlar oluşturmakta, veriler yükseköğrenime girişte görece kadın-erkek eşitliğine yaklaşıldığını ortaya koymakla birlikte akademik kariyerde önlisansdan doktora eğitimine doğru ilerlendikçe eşitsizliğin kadınlar aleyhine arttığını göstermektedir.

Akademide çalışanların ise %44'ünü kadınlar oluşturmakla birlikte dünyada gözleendiği gibi Türkiye'deki veriler de akademiye yatay ayrışmaya işaret etmektedir. Şöyle ki kadın akademisyenlerin en yoğun olduğu alanlar dil ve edebiyat alanları olup bu alanları sırasıyla; sağlık bilimleri, sosyal bilimler, sanat ve uygulamalı sosyal bilimler takip etmektedir. Buna karşın, erkekler ekonomik getirisi daha fazla olan teknik bilimler, matematik ve fen bilimleri, ziraat ve ormancılık alanlarında çalışmayı tercih etmektedirler.

Akademide yatay ayrışmaya ek olarak dikey ayrışma da gözlenmekte, kadınlar çeşitli sosyo-kültürel faktörlerin etkisiyle kariyerlerinde toplumsal cinsiyete dayalı dikey bir ayrışmayı deneyimlemektedir. Akademik kariyere araştırma görevlisi pozisyonunda %50 kadın ve %50 erkek olarak başlanırken profesörlüğe ulaşan kadın oranı sızdıran boru hattı misali %20 kayıp ile %30'a gerilemektedir. Ancak akademiye toplumsal cinsiyet temelli asıl sorun kadınların akademik yönetimde temsilinin erkeklere oranla çok düşük olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Akademi, Yatay Ayrışma, Dikey Ayrışma

Abstract: In today's world where education is regarded as one of the basic rights, the period of time spent on education has lengthened compared to the past and women's demands to access higher education and academic advancement have increased, as well. The purpose of this article is to analyse women's access to

*Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi, nadak@akdeniz.edu.tr.

academy as students and academicians, the processes of women's academic career advancement and whether there is a gender-based segregation in the fields of their academic studies.

The data regarding the students and academicians used in the study is provided by the Council of Higher Education (YÖK) and Turkish Statistical Institute (TUIK). The data reveal that gender equality is relatively approached in access to higher education as 46 percent of students in higher education is consisted of women; yet when considering the academic advancement from associate degree program to doctoral education, it is observed that gender inequalities increase against women.

Data obtained in Turkey, parallel with the world statistics, indicate a vertical segregation in academy with 44 percent of female academicians. The fields of study that are predominated by women academicians are language and literature and these fields are followed by health sciences, social sciences, art and applied social sciences respectively. Men, on the other hand, prefer technical sciences, agriculture and forestry, mathematics and physical sciences which are economically more advantageous.

In addition to horizontal segregation in academy, women experience a gender-based vertical segregation in their academic careers due to various socio-cultural factors as well. While the number of women academicians who begin an academic career as research assistants is 50% ,just like their counterparts, the percentage of women who reach the rank of professor drops to 30 percent with a 20 percent loss like a leaky pipeline. However, the main gender-based problem in academy is that female representation in academic administration is highly lower compared to male representation.

Keywords: Gender, Academy, Horizontal Segregation, Vertical Segregation

Giriş

Yükseköğrenim kurumları içinde buldukları toplumun değer ve normları, gelenekleri, adetlerine göre şekillendikleri için her toplumda yükseköğrenim sisteminin yapısı, örgütlenişi, sisteme giriş ve koşulları toplumsal cinsiyet ilişkilerini değiştirip dönüştürme girişimi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda toplum tarafından inşa edilen toplumsal cinsiyete ilişkin rol ve beklentiler aynı şekilde yükseköğrenim kurumlarına da yansımakta ve yeniden üretilmektedir.

Türkiye’de kadın akademisyenlere ilişkin literatür incelendiğinde kadın hareketinin etkisiyle kadın konusunda akademik çalışmaların yapılmaya başladığı 1980’ler, Türkiye’de akademisyen kadınlara ilişkin çalışmaların da başlangıcı sayılabilir. 1980’lerin sonunda Eser Köker tarafından hazırlanan “Türkiye’de Kadın, Eğitim ve Siyaset: Yüksek Öğretim Kurumlarında Kadının Durumu Üzerine Bir İnceleme” başlıklı doktora tezi öncü çalışmalardan birisidir. Bu tarihlerden itibaren Acar’ da (Acar, 1991; 1996; 1998) yazdığı makalelerle alana önemli katkılar sağlamıştır.

1996'da Türk ve Alman akademisyenlerin ortaklaşa gerçekleştirdikleri Almanya ve Türkiye'de akademisyen kadınların durumlarının ve sorunlarının tartışıldığı Akademik Yaşamda Kadın konulu sempozyumda kadınların akademiye girişleri, akademik ilerleme süreçleri gibi konular farklı ülkeler örneğinde tartışılmış ve daha sonra sempozyum bildirileri "Akademik Yaşamda Kadın" (1996) adıyla kitaba dönüştürülmüştür.

Akademide kadınlara ilişkin çalışmalar irdeledikleri konular bağlamında değerlendirildiğinde, öncelikle kadınların akademiye girişi ve akademideki mevcut durumlarını ortaya koymaya yönelik betimsel çalışmalar dikkat çekmektedir (Acar, 1996; Özel, 2007; Akbulut 2011). Ardıç (2009) ve Okay (2007) ise yaptıkları çalışmalarda belli alanlardaki (Mühendislik ve Fen Bilimleri, Yönetim ve Organizasyon) kadın akademisyenlerin durumunu tasvir etmeye çalışmışlardır. Bazı çalışmalar (Adak & Cömertler, 2005; Özkanlı, 2010; Tan vd., 2011) ise akademide yaşanan toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığa ve yatay-dikey ayrışmaya vurgu yapmaktadır. Akademisyenlerde iş doyumunu ve strese ilişkin çalışmalar (Erdem, 2005; Akman vd., 2006; Sarıtaş, 2010) bu alanla ilgili diğer çalışmalardır.

Farklı akademik pozisyon ve farklı üniversitelerde (özel veya devlet üniversitesi) akademisyenlerin kariyer gelişimleri ve karşılaştıkları sorunların genel olarak ele alındığı çalışmaların (Özbilgin & Healy, 2004; Dost & Cenkseven, 2007; Özkanlı, 2007) yanı sıra özellikle toplumsal cinsiyet bağlamında iş-aile çatışmasına odaklanan araştırmalar (Özkanlı & Korkmaz, 2000; Gönenç vd, 2013) kadınların akademide karşılaştıkları güçlükleri ve bunlara kaynaklık eden sosyo-kültürel yapıyı anlamak açısından önem taşımaktadır.

Türkiye'de akademisyen kadınların mevcut durumlarını ve sorunlarını inceleyen çalışmaların yanı sıra, seçilmiş bazı ülkeler ile Avrupa Birliği üyesi bazı ülkelerdeki akademi çalışanı kadınlar karşılaştırarak benzerlik ve farklılıkları ortaya koyan çalışmalar da (Sağlamer vd., 2018; Özkanlı & White 2009; Machado-Taylor & Özkanlı, 2013) alana katkı sunmaktadır.

Bu çalışmaların genel bir değerlendirilmesi yapıldığında Cumhuriyetle beraber gerçekleştirilen yükseköğretim reformlarının kadınların öğrenci ve akademisyen olarak yükseköğretim içinde yer almalarına katkı sunmakla birlikte akademide toplumsal cinsiyet eşitliğinin tamamen sağlandığını iddia etmek güçtür. Bu makalede yükseköğrenime giriş, akademik kariyerde ilerleme ve akademik çalışma alanlarının cinsiyet temelli ayrışıp ayrışmadığı konuları irdelenmektedir.

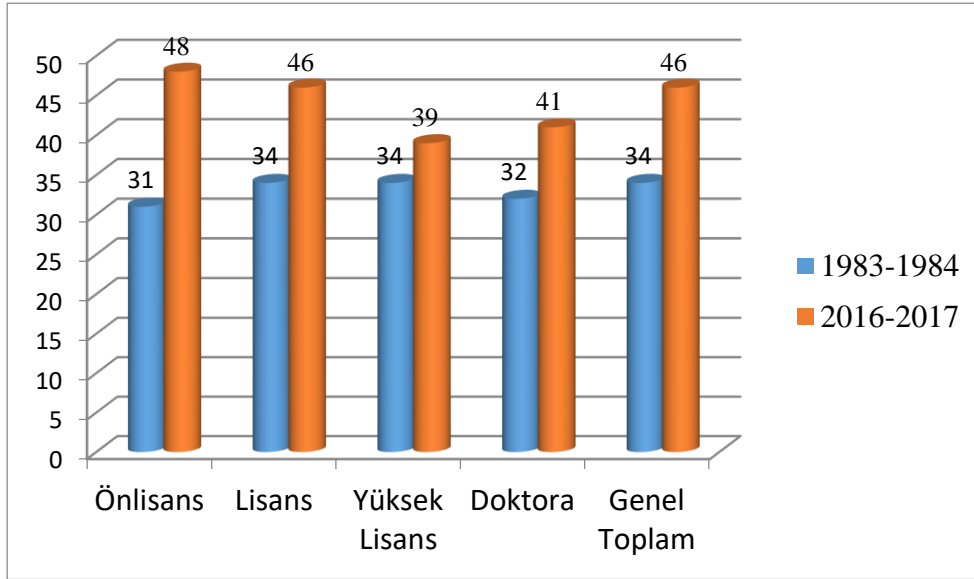
Kadınların Yüksek Öğrenime Girişi

Türkiye'de kadınlar Cumhuriyetle beraber yapılan yükseköğretim reformları ile yükseköğretim sisteminin bir parçası olmuştur. Türkiye'de kadınların öğrenci ve akademisyen

olarak yükseköğrenim sistemi içinde yer almalarına karşı ciddi bir direnç gelişmemiştir. Ayrıca erkek damgası vurulmuş bir yükseköğretim geleneğinin olmayışı, kadınların akademiye katılımlarına olanak vermiştir (Neusel, 1996). Acar (1996: 78) Cumhuriyetin ilk yıllarında üniversitelerin bir yandan çağdaşlaşma ülküsüne bağlılıklarını gösterme gayreti ve diğer yandan da artan eleman ihtiyaçlarını karşılama amacı ile kapılarını kadınlara açtıklarının düşünülebileceğini belirtmektedir.

Türkiye’de kadınların akademiye girişi irdelenmeden önce üniversitelerin sayısal gelişimi incelendiğinde 1933’te İstanbul Üniversitesi’nin kuruluşundan 1982’ye kadar geçen yıllar itibariyle üniversite sayısının giderek arttığı ve 1982’de kurulan 8 üniversite ile beraber sayının 27’ye ulaştığı gözlenmektedir. İlk vakıf üniversitesi olan Bilkent Üniversitesi 1984’de kurulmuştur. 1987 yılında 29 olan üniversite sayısına 1992’de açılan 24 yeni üniversite eklenmiştir (Günay & Günay, 2011). Bugün itibariyle 113 devlet, 72 vakıf (68 Vakıf Üniversitesi ve 5 Vakıf MYO) üniversitesi olmak üzere toplam 194 üniversite bulunmaktadır (<https://istatistik.yok.gov.tr/06.04.2018>). Gün geçtikçe artan üniversite sayısı kadınların akademiye hem öğrenci hem de akademisyen olarak girişlerinde de etkili olmuştur. Bugün itibariyle Türkiye’de tüm şehirlerde en az bir üniversite bulunduğu gibi üniversitelerin eğitim-öğretim veren bazı birimleri ilçelere de açılmıştır. Bu durum özellikle geleneksel değerler çerçevesinde kız çocuklarını şehir dışına üniversite eğitimi almak üzere gönderme konusunda dirençli olan aileler için bir seçenek oluşturarak yaşadıkları yerde kızlarını üniversiteye gönderme şansı sunmuştur.

Yükseköğrenime giriş incelendiğinde kayıtlı toplam 7.198.987 öğrencinin 3.886.107’si erkek 3.312.880’si kadındır. Diğer bir ifadeyle yükseköğrenim gören öğrencilerin %54’ü erkek %46’sı kadındır (<https://istatistik.yok.gov.tr/06.04.2018>).

Grafik 1: Okuyan Kadın Öğrenci Oranları (1983-1984 ve 2016-2017 Yılları)

Kaynak: <https://istatistik.yok.gov.tr/> 17.05.2018

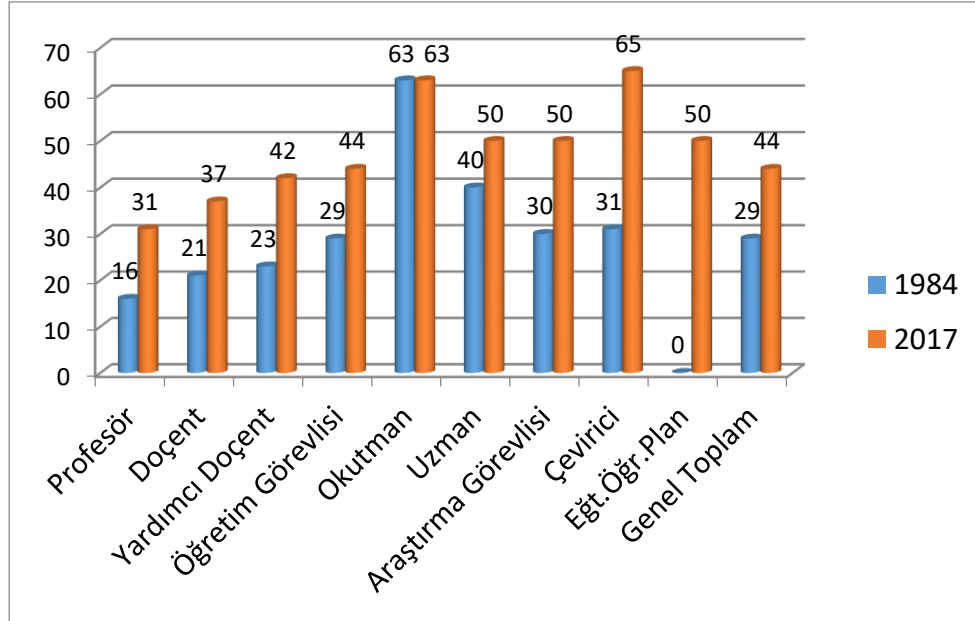
Yükseköğrenim alan öğrencilerin oranları incelendiğinde 1983-1984 Eğitim-Öğretim yılında önlisansta okuyanların %31'i kadın, %69'u erkek iken doktora düzeyinde kadınların oranı %32'dir. Rakamlar o dönemde yükseköğrenim görenlerin kabaca üçte birinin kadın olduğunu göstermektedir. Geçen zaman içerisinde kadınların yükseköğrenime girişinde önemli artışlar gözlenmiştir. 2016-2017 Eğitim-öğretim yılında önlisanstaki kadınların oranı %48'e yükselerek neredeyse yarıya yaklaşırken doktora düzeyindeki kadın oranı yükselse de %41'de kalmıştır (<https://istatistik.yok.gov.tr/> 17.05.2018). Rakamlar yükseköğrenime girişte görece kadın-erkek eşitliğine yaklaşıldığını göstermekle birlikte akademik kariyerde önlisanstan doktora eğitimine doğru ilerlendikçe eşitsizliğin kadınlar aleyhine arttığı gözlenmektedir. Bu durum eğitime yatırım yapmanın erkek ayrıcalığı olarak devam ettiğine işaret etmektedir.

Kadınların Akademiye Girişi

Türkiye'de yükseköğrenime öğrenci olarak girmenin yanı sıra kadınların akademisyen olarak üniversitelere girişi de oldukça önemlidir. Yüksek öğretim istatistikleri kadınların akademik çevrenin dışında kalmadıklarını, akademideki kadın oranının sanayileşmiş Batı ülkelerinin standartlarıyla yarışabilir nitelikte olduğunu göstermektedir. Türkiye'de Kadınların yükseköğrenim kurumlarında çalışma tarihlerini Özbilgin ve Healy (2004: 360) üç aşamada incelemektedir. 1920'lerden 1930'lara kadar olan ilk aşama, Mustafa Kemal tarafından sağlanan bir dizi ilke aracılığıyla kadınların akademide istihdamına olanak vermiştir. 1940'lardan 1980'lere dönüşümün ikinci aşamasında kadın akademisyenlerin yavaş yavaş artmasıyla bu ilkeler pekiştirilmiş ve üniversite sektörünün görece durağan büyüme oranı 1990'larda yeni özel

üniversitelerin ortaya çıkmasıyla hızlı bir genişlemenin olduğu üçüncü aşamayla değişmiştir. Böylece kadınların akademiye girişleri artmıştır. 1960'da %19 olan kadın akademisyen oranı 1999'da %34,6'ya yükselmiştir. YÖK'ün son istatistiklerine göre toplam akademik personelin %56'si erkek, %44'ü kadındır (<https://istatistik.yok.gov.tr/> 17.05.2018).

Grafik 2: Yükseköğretimde Akademik Düzeylere Göre Kadın Akademisyen Oranları

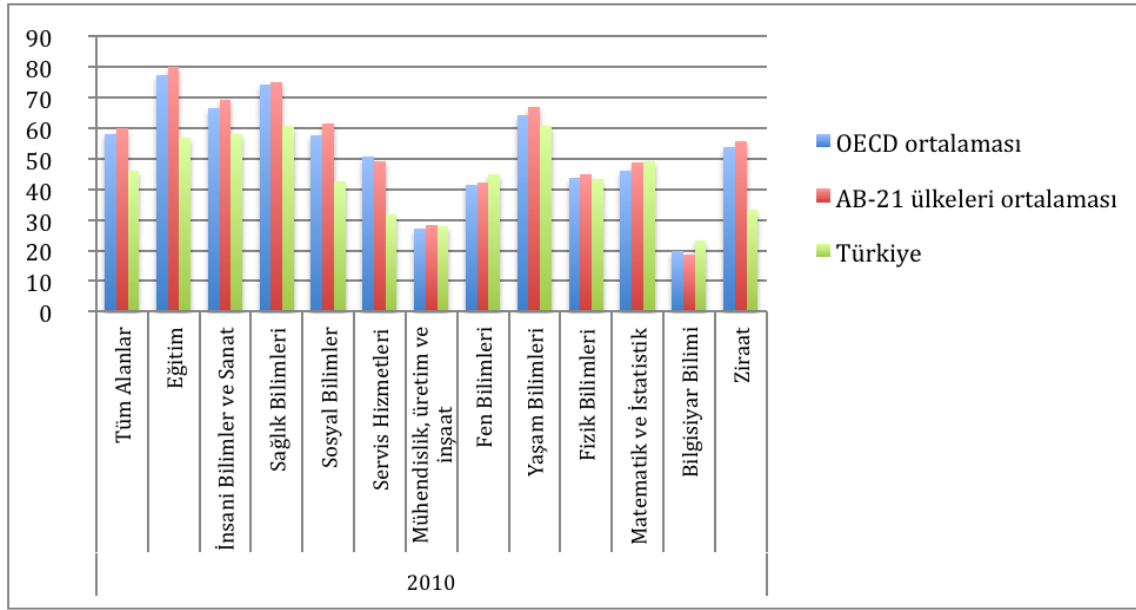
Kaynak: <https://istatistik.yok.gov.tr/> (17.05.2018)

Günümüzde Avrupa ve gelişmiş dünyada yüksek öğrenime katılım konusunda büyük ölçüde kadın-erkek eşitliğinin sağlanmış olması ilgiyi kadınların yüksek öğrenime katılımlarından ziyade yüksek öğrenimde kadın ve erkeklerin alan tercihlerine ve bu bağlamda da toplumsal cinsiyete dayalı yatay ayrışmaya kaydırmıştır (Kim, 1990:3).

Akademiye Yatay Ayrışma

Günümüzde toplumsal yaşamın pek çok alanında kadın-erkek eşitliği konusunda önemli ilerlemeler olmasına karşın; eğitim, sağlık, işgücüne katılım ve gelir gibi bazı alanlarda Hâlâ sorunlar devam etmektedir. Akademiye toplumsal cinsiyete dayalı ayrışma da bu sorunlardan biridir. Toplumsal cinsiyete dayalı ayrışma, kadınların ve erkeklerin farklı sektörlerde ve mesleklerde çalışma eğilimini ifade eder. İki tip ayrışma ayırt edilebilir: Yatay ve dikey ayrışma.

Her ne kadar gelişmiş ülkelerde yükseköğrenime girişte görece toplumsal cinsiyet eşitliği yakalansa da öğrencilerin bilim alanları tercihleri cinsiyete dayalı olarak ayrışmakta ve akademiye yatay ayrışma gözlenmektedir. Ayrıca geniş kapsamlı bazı çalışmalar yükseköğrenim kurumlarındaki bu yatay ayrışmanın evrenselliğine dikkat çekmektedir (Barone, 2011; Ramirez & Wotipka, 2001; Smyth, 2001).

Grafik 3: Yükseköğretim Diplomasına Sahip Olan Kadın Oranları, 2010

Kaynak: OECD (2012), Education at a Glance 2012: OECD Indicators, OECD Publishing.
<http://dx.doi.org/10.1787/eag-2012-en>, s.86

Bettio ve Verashchagina, (2009) yatay ayrışmayı, herhangi bir ölçüt tarafından düzenlenmeyen, belli meslek veya sektörlerde bir grubun baskın temsili olarak tanımlamaktadır. Yatay ayrışma mesleklerde veya ekonomik faaliyet alanlarında kadınların ve erkeklerin yoğunluğunu anlatırken, bilimde yatay ayrışma baştanbaşa bilimsel alanlarda kadınların ve erkeklerin eşitsiz dağılımı anlamına gelmektedir (She Figures, 2012: 86).

Türkiye’de kadınların yükseköğretimde mezun oldukları bilim dalları OECD ülkeleri ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerle karşılaştırıldığında (Bkz grafik 3) ülkeler arası küçük farklılıklar olmakla beraber benzerlikler dikkat çekmektedir. Sağlık bilimleri, eğitim, insani bilimler ve sanat, yaşam bilimleri Avrupa Birliği Üyesi ülkelerde, OECD ülkelerinde ve Türkiye’de kadınların yoğun olarak tercih ettikleri alanlar iken; bilgisayar ve fen bilimleri, matematik, mühendislik baskın bir şekilde erkek bilim dalları olarak yatay bir ayrışmayı gözler önüne sermektedir. Bununla birlikte ziraat alanı OECD ve AB ülkelerinde kadınlar arasında daha yaygın iken Türkiye’de bu alan kadınlar tarafından pek tercih edilmemektedir. Bilim dallarının toplumsal cinsiyet temelinde yatay olarak ayrışması OECD ve AB ülkelerinde Türkiye ile kıyaslandığında daha belirgindir.

Bilim alanlarının toplumsal cinsiyete dayalı olarak ayrışması bilim dallarının alt alanlarında da gözlenmektedir. Örneğin teknik bilimlere genel olarak erkekler ilgi göstermekle beraber alt alanlarda tekrar yatay bir ayrışma gözlenmekte, makine mühendisliği ve inşaat mühendisliğini erkekler tercih ederken kadınlar mimarlık ve gıda mühendisliğine yönelmektedir. Matematik ve doğa bilimlerinde ise erkekler fizik alanında yoğunlaşırken kadınlar biyolojiyi tercih etmektedir.

Diğer bir örnek sağlık bilimlerinde gözlenebilir. Uzun bir eğitim sürecini gerektiren ve ekonomik getirisi fazla olan tıp fakültelerinde daha fazla erkekler yer bulurken bakımla ilgili bir sağlık bilimi alanı olan hemşirelikte daha çok kadınları görmek mümkündür. Hatta tıbbın alt uzmanlık alanlarında da toplumsal cinsiyete dayalı ayrışmayı görmek mümkündür. Şöyle ki genel cerrahi, ortopedi gibi cerrahi uzmanlık alanlarını erkekler tercih ederken cildiye, göz gibi alanlarda kadınlar yer almaktadır.

Kurumların niteliği, toplumda insanların erkeklere ve kadınlara farklı şekilde atfedilen sosyal değerler tarafından belirlenir. “Erkek” olmanın ataerkil bir çerçevede daha önemli olduğu düşünülürse, bu yatay ayrışmada, daha prestijli alanlar “erkeksi” olarak nitelendirilirken, daha az gelir getiren, daha az prestijli alanlar “dişil” olarak değersizleştirilir; Çünkü erkeklik, toplumdaki toplumsal cinsiyete sahip kurumlardan biri olan eğitim sistemlerinde “kadınlık” üzerinde baskındır.

Yükseköğretimde toplumsal cinsiyete dayalı ayrışma konusuna sosyolojik araştırmalarda giderek daha fazla dikkat çekilmekte, özellikle de işgücü piyasasındaki cinsiyete dayalı eşitsizlikleri anlamamanın anahtarı olarak görülmektedir. Barone (2011:157) çalışma alanlarının seçiminin üniversite mezunları arasındaki cinsiyet eşitsizliğinin yüzde 15 ila 25’ini açıkladığını belirtmektedir.

Leathwood ve Read’e (2008) göre bilim alanlarının toplumsal cinsiyete dayalı olarak ayrışması kadınların yükseköğrenime katılımlarından daha az fayda sağlayacaklarını ve daha çok kadının daha az prestijli kurumlarda çalışacaklarını göstermektedir. Sonuç olarak, bu durum saygınlığı daha az olan kurumlarda çalışan kadınların yukarı doğru toplumsal hareketliliklerinde onlara daha az yardım edecektir. Böylece bu durum kadınların var olan toplumsal eşitsizliklerini güçlendirebilir. Bu noktada Leathwood ve Read’e (2008) göre kadınlar için katılım, başarı ve sonuç yüksek eğitimde üç farklı şeydir. Kadınlar için yükseköğrenime katılım oranı, yüksek başarı ve iyi istihdam olanakları anlamına gelmeyebilir.

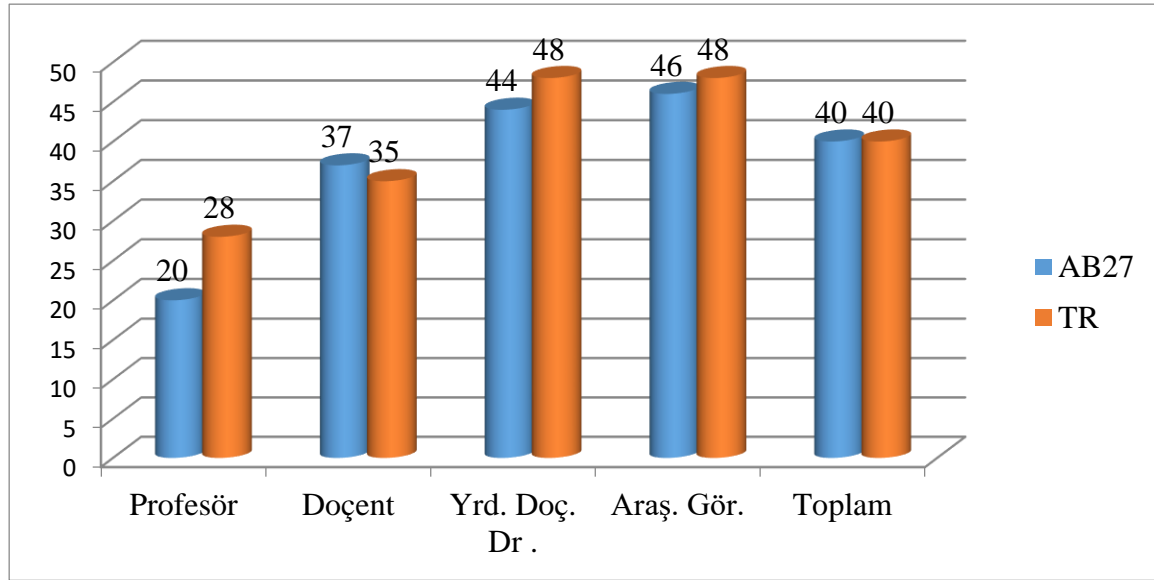
Akademide Dikey Ayrışma

Akademide toplumsal cinsiyet bağlamında sadece yatay ayrışma yaşanmamakta ayrıca dikey ayrışma da gözlenmektedir. Dikey ayrışma, açık olarak tanımlanabilir bir grup çalışanın, meslek veya sektörün istenir nitelikler üzerine temellenen bir düzenlemenin tepesinde daha az temsil edilmesini anlatır. Dikey ayrışma hiyerarşik ayrışma olarak da tanımlanmaktadır (Bettio & Verashchagina, 2009: 32.)

Akademide yatay ayrışmaya ek olarak görülen dikey ayrışmada kadınların kariyer basamaklarında ilerlerken karşılaştıkları güçlülere dikkat çekilmektedir. Bir meslek olarak akademisyenlik genellikle araştırma görevlisi olarak başlamakta ve ulaşılabilecek en yüksek nokta

profesörlük olmaktadır. Türkiye’de YÖK’ün son verilerine göre (<https://istatistik.yok.gov.tr/> 17.05.2018) akademik kariyere araştırma görevlisi pozisyonunda %50 kadın ve %50 erkek olarak başlanırken profesörlüğe ulaşan kadın oranı *sızdıran boru hattı* misali %20 kayıp ile %30’a gerilemektedir.

Grafik 4: AB ve Türkiye’de Akademik Düzelere Göre Akademisyen Oranları 2010

Kaynak: She Figures 2012 Gender in Research and Innovation, Statistics and Indicators , s.90

She Figures 2012 verilerinden hareketle akademik düzeylere göre kadın akademisyenlerin oranı Avrupa Birliği üyesi 27 ülkenin ortalaması ile kıyaslandığında tüm akademik düzeylerdeki toplam akademisyen oranının, hem Türkiye’de hem de Avrupa Birliği üyesi ortalamasında %40 olduğu görülmektedir. Avrupa Birliği üyesi ülkeleri ortalamasında kadın profesör oranı %20 iken en yüksek kadın profesör oranına sahip Romanya ve Litvanya’dan sonra %28 kadın profesör oranıyla Türkiye üçüncü sırada yer almaktadır. Doçent düzeyinde Türkiye, Avrupa ortalamasının (%37) altına inmektedir (%35). Yardımcı doçent düzeyinde ise %48 ile Türkiye, %44 olan AB 27 ülkeleri ortalamasının tekrar üstüne çıkmaktadır. Araştırma görevlilerinde de Türkiye (%48) ile yine AB ülkeleri ortalamalarının (%46) üzerinde bir orana sahiptir. Sonuç olarak hem Türkiye’de hem de Avrupa Birliği üyesi ülkelerde akademik kariyer arttıkça kadınların oranı azalmakta; cinsiyet temelli bir eşitsizlik ve dikey ayrışma gözlenmektedir. Türkiye’de araştırma görevlisi kadın oranı %48 ile erkek araştırma görevlisi oranına oldukça yakınken, kariyerin üst basamağında yer alan profesörler arasında kadın oranı %28’e kadar düşmektedir. Benzer bir şekilde AB ülkelerinde de %46 olan araştırma görevlisi kadın oranı profesörlükte %20’ye gerilemekte, akademik kariyer gelişiminde cinsiyete dayalı eşitsizlik görülmektedir. (She Figures, 2012: 90).

Özbilgin ve Healy'e (2004: 361) göre Türkiye'deki kadın profesör oranının Avrupa'daki üniversitelerden daha yüksek olmasının üç nedeni olabilir: 1. Devlet politikası olarak kadınların akademiye girişlerinin desteklenmesi 2. Akademisyenliğin kadınlar için uygun ve güvenli bir meslek olarak görülmesi 3. Erkeklerin akademi dışında daha fazla kazanç getiren işler bulmaları nedeniyle akademiye tercih etmemeleri. Avrupa'da akademisyenlere ödenen ücretlerin daha yüksek oluşu ve toplumsal olarak akademisyenliğin daha saygın görülmesi, erkeklerin bu alanı kadınlardan daha fazla sahiplenmelerinde etkili olmuş olabilir.

Literatürde dikey ayrışma ile ilgili olarak kullanılan diğer bir kavram da cam tavan kavramıdır. Bu kavramla kadınların çalıştıkları iş alanlarında, kariyerlerinde ilerlemelerine engel olan görünür ve görünmez yapay engeller anlatılmak istenmektedir. Cam tavan kadın yöneticilerin kariyerlerinde belli bir yere ulaştıktan sonra karşılaştıkları zorlukları anlatmaktadır.

Avrupa ülkelerinde akademik kariyer süreçlerinde dikey ayrımcılığın göstergesi olarak kullanılan cam tavan endeksi oranları incelendiğinde Türkiye'de cam tavan endeksinin (%1,25) yükseköğretim alanında 27 Avrupa Birliği üyesi ülkenin ortalamasına (%1,80) oranla daha düşük olduğu anlaşılmaktadır (She Figures, 2012: 96). Türkiye'de dikey ayrımcılıkla ilgili bu durumu Sağlamer vd. (2013:20) aşağıdaki şekilde açıklamışlardır:

Osmanlı döneminden beri kadınların eğitim sektörüne yönlendirilmesi, savaşlardaki kayıpların genç erkek nüfusta yarattığı tahribat, Avrupa'nın köklü üniversitelerindeki erkek egemen normların henüz yerleşmemesi, Cumhuriyetin yeni yüksek eğitim kurumlarına özellikle de orta sınıftan kadınların girişinin özendirilmesi ve bu yönde toplumda destekleyici bir kültür oluşması söz konusu nedenler arasında sayılabilir. Diğer taraftan Cumhuriyet döneminde kadınlara verilen haklarla kadınların her alanda eğitime almaya ve çalışmaya özendirilmeleri; bu dönemde yükseköğretimde kadın katılımına önemli katkılar yapmış, toplumda kadın akademisyenlerin prestijli bir imaj sergilemesine ve bu nedenle de çekim alanı oluşturmasına neden olmuştur.

Avrupa toplumlarından çok daha fazla kadın profesör oranına sahip Türkiye'de akademide kadınlarla ilgili asıl önemli sorun yönetimde kadın temsili alanında yaşanmakta, karar alma pozisyonlarında kadınlar çok az temsil edilmektedir. Kadınların iş yaşamında üst düzey yönetici pozisyonlarına ilerleyememeleri ve karşılaştıkları zorlukları anlatmak için kullanılan cam tavan akademide de gözlenmektedir. Türkiye'de 112 devlet üniversitesinin sadece 4 tanesinin (Düzce, İzmir Ekonomi, İzmir Demokrasi ve Yüksek İhtisas Üniversitesi) rektörü kadın iken 68 vakıf üniversitesinde durum görece daha olumlu olup 11 vakıf üniversitesinin rektörü kadındır (<https://istatistik.yok.gov.tr/> 17.05.2018). Kadınların akademik yönetimde daha az temsil edilmelerinin bir nedeni geleneksel cinsiyete dayalı işbölümü çerçevesinde kadınların ev içi özel alanla tanımlanmalarından kaynaklanabilmektedir. Bu çerçeveden değerlendirildiğinde iş-aile

ikiliğinde eşlik, annelik rol ve statüsü kamusal alandaki çalışan statüsünün önüne geçebilmekte daha az kadın yönetimde söz sahibi olmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde aileye ilişkin sorumlulukların kadın ve erkekler tarafından eşit olarak paylaşılmaması ve kamusal düzenlemelerle kadınlarının üzerlerindeki bakım yükünün azaltılmaması, yönetici pozisyonlarındaki kadın katılımını düşürmektedir. Ayrıca kadınların iyi yöneticilik yapamayacağı yönündeki ataerkil anlayışın da değişmesi gerekmektedir.

Değerlendirme

Eğitimin temel haklardan biri olarak kabul edildiği günümüzde eğitimde geçen süre geçmişe oranla arttığı gibi, kadınların yükseköğrenime giriş ve akademik kariyerde ilerleme talepleri de artmaktadır. Bu noktada kadınların yükseköğrenim olanaklarından ne kadar ve nasıl yararlandıkları, akademik kariyerde ilerleme olanaklarının araştırılması önem taşımaktadır.

İnsanların eylemleri toplumsal olarak belirlenmiş olmasa da sosyal olarak kısıtlanabilir; insanlar, belirli eylem biçimlerinin potansiyelleri ve sınırlamalarına dair belli bir farkındalığa dayanan kararlar alırlar. Erkekler ve kadınlar tarafından yapılan seçimler, diğer şeylerin yanı sıra, erkeksi ve kadınsı davranışın toplumsal beklentileriyle sınırlıdır; Ancak bu, insanların sosyal olarak ayrılan rollerini pasif olarak kabul ettikleri anlamına gelmez (Kim, 1990: 2). Bu bağlamda akademiye kadın katılımı ve akademiye ilerleme süreçleri toplumsal cinsiyetle yakından ilgilidir. Bu çalışmada akademik yaşamda kadınların kariyer gelişimlerinde karşılaştıkları disiplinlere dağılımındaki asimetriği anlatan *yatay ayrışma* ve kadınların akademik kariyerlerindeki yükselme süreçlerinde karşılaşılan engelleri anlatan *dikey ayrışma* ele alınmıştır.

YÖK istatistikleri, TÜİK verileri ve She Figures 2012 verileri aracılığıyla Türkiye'deki akademiye yatay ve dikey ayrışma AB ülkeleri verileriyle karşılaştırılarak incelenmiştir. Bu bağlamda Türkiye'de hem öğrenci hem de akademisyen olarak kadınların özellikle dil ve edebiyat, sosyal bilimler ve eğitimle ilgili alanlarda uzmanlaşmayı tercih ederken; erkeklerin fen, matematik ve mühendislik ile ilgili alanlara yöneldikleri anlaşılmış ve akademiye yatay bir ayrışmanın olduğu gözlenmiştir. Bu çerçevede toplumsal cinsiyete dayalı mesleki ayrışmanın akademiye alan tercihlerine de yansıyor akademik alanı da cinsiyetli hale getirdiğini iddia etmek mümkündür. Akademiye yaşanan toplumsal cinsiyet temelli diğer bir ayrışma dikey ayrışmadır ve akademik düzey yükseldikçe kadın oranı önemli ölçüde düşmektedir. Araştırma görevlisi olarak akademik kariyere erkeklerle aynı oranda başlayan kadınlar, hem AB ülkelerinde hem de Türkiye'de ulaşabilecekleri en üst düzey olan profesörlüğe ulaştıklarında neredeyse oranları yarıya düşmektedir. (AB'de %46 dan %20'ye) düşmektedir. Her ne kadar AB ülkelerinden daha düşük cam tavan endeksine sahip olsa da Türkiye'de de akademik düzey yükseldikçe kadınların oranı

düşmektedir. Türkiye'deki asıl sorun rektörlük gibi akademik yönetimde kadın temsilinin az olmasıdır ki, kadınların akademide ilerlemelerinin yolunu açacak karar mekanizmalarının harekete geçirilmesi sürecinde akademideki kadınların durumlarını bilen üst düzeyde kadın yöneticilerin bulunması stratejik öneme sahiptir.

Sonuç olarak yükseköğrenim kurumları; içinde buldukları toplumun değer ve normları, gelenekleri, adetlerine göre şekillendikleri için her toplumda yükseköğrenim sisteminin yapısı, örgütlenişi, sisteme giriş ve koşulları toplumsal cinsiyet ilişkilerini değiştirip dönüştürme girişimi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda toplum tarafından inşa edilen toplumsal cinsiyete ilişkin rol ve beklentiler yükseköğrenim kurumlarına da yansımakta, erkekler kadınlardan daha fazla yükseköğrenim şansı yakalayabildikleri gibi yönetimde ve karar alma mekanizmalarında daha fazla temsil edilmektedirler. Ayrıca akademide belli bilim alanları kadınlarla özdeşleştirilirken belli bilim dalları “erkeksi” olarak algılanmaktadır. Ancak bu durum sadece Türkiye'ye özgü olmayıp, gelişmiş Batı toplumlarında da gözlenmektedir. Bu nedenle, Türkiye'de akademinin kapılarının kadınlara daha fazla açık olduğu iddia edilebilir.

Bu çalışma Türkiye'nin yüksek öğreniminde yaşanan cinsiyet ayrımı sorunlarının temel boyutlarını belirlemektedir. Öğrencilerin ve akademisyenlerin cinsiyetlerine göre üniversite seçimlerinin nedenleri ve sonuçları, kariyerde ilerleme süreçleri üzerine kapsamlı bir alan araştırması yapılması konuyu daha iyi anlayabilmek ve uzun vadede cinsiyet eşitsizliği sorunlarını çözebilmeye katkı sağlayabilir.

Summary

In today's world where education is regarded as one of the basic rights, the period of time spent on education has lengthened compared to the past and women's demands to access higher education and academic advancement have increased, as well. The purpose of this article is to analyse women's access to academy as students and academicians, the processes of women's academic career advancement and whether there is a gender-based segregation in the fields of their academic studies.

The data regarding the students and academicians used in the study is provided by the Council of Higher Education (YÖK) and Turkish Statistical Institute (TUİK). The data reveal that gender equality is relatively approached in access to higher education as 46 percent of students in higher education consist of women; yet when considering the academic advancement from associate degree program to doctoral education, it is observed that gender inequalities increase against women. The percentage of female students in associate degree programs and doctoral programs was very close in 1993; 31 percent and 32 percent, respectively. In the course of time,

the percentage of female students in associate programs in 2017 was 48 percent; yet the percentage in doctoral programs in the same year dropped to 41 percent, which is an indication of vertical segregation. The percentage of female academicians has also increased as is the case in the studentship. The percentage of female academicians has risen from 29 percent in 1984 to 44 percent in 2017.

Data obtained in Turkey, in parallel with the world statistics, indicate a vertical segregation in academy with 44 percent of female academicians. When the departments where female students accomplish their higher education in Turkey are compared to the European Union and OECD countries, similarities draw the attention although there are slight differences among countries. Computer sciences, physical sciences, mathematics and engineering are predominantly male while health sciences, education, human sciences, art and life sciences are mostly preferred by women in Turkey, member states of the EU and OECD countries. Obviously, these preferences reveal horizontal segregation. In addition to this, agriculture is not an immensely preferred area by women while it is more common among women in OECD and EU countries. The horizontal segregation of disciplines is more obvious in OECD and EU countries in comparison to Turkey.

In addition to horizontal segregation in academy, women experience a gender-based vertical segregation in their academic careers due to various socio-cultural factors, as well. The rate of women decreases as they advance in their academic careers both in Turkey and member states of the EU. Gender based inequalities and vertical segregation are observed in that issue. While the proportion of women who begin their academic career as research assistants is 50%, just like their man colleagues, the percentage of women who reach the rank of professor drops to 30 percent with a 20 percent loss like a leaky pipeline.

In a similar way, the percentage of women in the EU countries as research assistants which is 46 percent, drops to 20 percent in professorship, which indicates the fact that there is gender inequality in academic advancement. When the glass-ceiling index for women is analysed which is used as a sign of vertical segregation in academic advancement in European countries, it is seen that the glass-ceiling index for women in Turkey in higher education (%1,25) is lower than the average ratio in 27 EU countries (%1,80). This situation reveals the fact that vertical segregation is more obvious in EU countries than in Turkey. However, the most important problem in the academy in Turkey which has a higher percentage of female professorship than in Europe is, female representation in university administration as women are underrepresented in decision-making positions. The notion of glass-ceiling which describes the difficulties women have encountered and their not being able to progress in high level positions in working life is observed

in the academy, as well. Only 4 out of 112 state universities have women rectors and 11 out of 68 private universities have women rectors, which is relatively positive.

As a conclusion, the structure and organization of the higher education system, access to the system and the conditions in every society have significant roles on transforming gender relations because higher education institutions are constructed in accordance with social norms, values and traditions. Within this context, gender roles and expectations are reflected upon higher education institutions and men are represented in administration and decision making mechanisms more than women, as they obtain the chance to access higher education more than women do. Furthermore, certain disciplines are identified with merely women or men; yet this situation is not only peculiar to Turkey as it is observed in Western societies as well. It can be asserted in the study that the academy in Turkey is more accessible for women.

Kaynakça

- Acar, F. (1991). "Women in Academic Science Careers in Turkey". *Women in Science Taken Women or Gender Equality* (Ed. By Veronica Stolte-Heiskanen), New York: St Martin's Press, 147-171.
- Acar, F. (1996). "Türkiye'de Kadın Akademisyenler: Tarihsel Evrim ve Bugünkü Durum". *Akademik Yaşamda Kadın* (Editör. Dr. Hasan Coşkun), Ankara: Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayın Dizisi No. 9, 75-102.
- Acar, F. (1998). "Türkiye Üniversitelerinde Kadın Öğretim Üyeleri". *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 313-321.
- Adak, N. & Cömertler, N. (2005). Türkiye'de Akademide ve Akademik Yönetimde Kadınlar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt.8, sayı.2, 5-22
- Akbulut, N. (2011). Ayna benlik: Kadın akademisyenler gelenekçidir. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 9(34), 50-66.
- Akman, Y., Kelecioğlu, H. & Bilge, F. (2006). Öğretim elemanlarının iş doyumlarını etkileyen faktörlere ilişkin görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30 (30).
- Barone, C. (2011). Some things never change: gender segregation in higher education across eight nations and three decades, *Sociology of Education*, 84, 157–176.
- Bettio F. & Verashchagina, A. (2009). *Gender Segregation in the Labour Market: Root Causes, Implications and Policy Responses in the EU*. Brussels: European Commission.

- Dost, M. & Cenkseven, F. (2007). Devlet ve vakıf üniversitelerinde çalışan öğretim elemanlarının mesleki sorunları. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (2), 203-218.
- Erdem, A. R. (2005). A Survey of Academic and Administrative Staff's Job Satisfaction: The Case of Pamukkale University, Faculty of Education. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, (21). 126-137.
- Gönenç, I., Akgün, S., Özvaris, S. B. & Tunç, T. E. (2013). An Analysis of the Relationship between Academic Career and Gender at Hacettepe University. *Eğitim ve Bilim*, 38 (170), 166-178.
- Günay, D. & Günay, A. (2011) 1933'den Günümüze Türk Yükseköğretiminde Niceliksel Gelişmeler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Cilt/Volume 1, Sayı/Number 1, Nisan/April 2011; Sayfa/Pages 1-22
- Kim, T. (1990). *Gender and Subject in Higher Education*, Buckingham; Bristol, PA, USA Open University Press.
- Leathwood, C. & Read, B. (2009). *Gender And The Changing Face Of Higher Education: A Feminized Future?* McGraw-Hill Education (UK).
- Machado-Taylor, M. & Özkanlı, Ö. (2013). Gender and academic careers in Portuguese and Turkish higher education institutions. *Eğitim ve Bilim*, 38(169), 346-356
- Neusel, A. (1996). Kadınların Bilimsel Kariyerini Belirleyici Bir Faktör Olarak Yüksek Öğretim Sistemi-Türkiye ve Almanya Arasında Bir Karşılaştırma. *Akademik Yaşamda Kadın*, (Editör. Dr. Hasan Coşkun), Ankara: Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayın Dizisi No. 9. 37-54.
- OECD (2012). *Education at a Glance 2012: OECD Indicators*. OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2012-en>.
- Okay, N. (2007). Türkiye'de ve Dünyada Mühendislik ve Fen Bilimleri Bölümlerindeki Kadın Akademisyenlerin Mevcut Durumuna Bakış, *İTÜ Maden Fakültesi, Jeoloji Müh. Bölümü, Cumhuriyet Bilim Teknik*, 289, 1-3.
- Özbilgin, M. & Healy, G. (2004). The gendered nature of career development of university professors: the case of Turkey. *Journal of Vocational Behavior*, 64 (2004) 358-371.
- Özkanlı, Ö. & White, K. (2009). Gender and leadership in Turkish and Australian universities. *Equal Opportunities International*, 28 (4), 324-335.
- Özkanlı, Ö. (2010). Türkiye'de kadın akademisyenlerin durumu. *Eğitim ve Bilim*, 32(144), 59-70.
- Özkanlı, Ö. & Korkmaz, A. (2000). Kadın Akademisyenler. *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını*.

- Özkanlı, Ö. (2007). The situation of academic women in Turkey. *Eğitim ve Bilim*, 32 (144), 59-70
- Ramirez, F. & Wotipka, C. (2001). Slowly but Surely? The Global Expansion of Women's Participation in Science and Engineering "Fields of Study, 1972-92". *Sociology of Education*, 74: 231-51.
- Sağlamer, G., Tan, M. G., Çebi, P. D., Çağlayan, H., Gümüsoğlu, N. K., Poyraz, B., Öztan, E., Özdemir, İ., Tekcan M., Adak, N. & Kahraman, S. Ö. (2018). Gendered patterns of higher education in Turkey: Advances and challenges. *Women's Studies International Forum*, Vol. 66, s. 33-47: Pergamon.
- Sağlamer, G., Tan, M. & Çağlayan, H. (2013). Türk Yükseköğretiminde Kadın Katılımı Üzerine Bir Araştırma. *Türkiye'de Bilim, Mühendislik ve Teknolojide Kadın Akademisyenler Ağı*, İstanbul.
- Sarıtaş, M. (2010). Öğretim Elemanlarının İş Doyumu ve İş Stresi Düzeylerinin Belirlenmesi. *Education Sciences*, 5(2), 81-92.
- She Figures (2012). *Gender in Research and Innovation, Statistics and Indicators*. http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/she-figures-2012_en.pdf Erişim Tarihi 12.05.2018
- Smyth, E. (2001). *Gender Differentiation and Early Labour Market Integration across Europe*. MZES Working Paper No. 46. Mannheim Centre for European Social Research. Retrieved from <http://www.mzes.uni.mannheim.de/publications/wp/wp-46pdf>.
- Tan, M. G., Sağlamer, G. & Celik, O. A. (2011). *Women in science, engineering and technology (SET) in mediterranean basin*. WEE2011, 86-92.
- TÜİK (2013). *İstatistiklerle Kadın 2012*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara. <https://istatistik.yok.gov.tr/> Erişim Tarihi 06.04.2018. <https://istatistik.yok.gov.tr/> Erişim Tarihi 17.05.2018.